

Степаненко С.В.,

кандидат наук з державного управління,

доцент кафедри економічної теорії НУДПСУ,

докторант Інституту проблем державного управління

та місцевого самоврядування НАДУ

До питання про підвищення ефективності державного регулювання процесів економічного розвитку у сфері суспільного відтворення

Розглядаються питання підвищення ефективності процесів економічного розвитку у сфері суспільного відтворення. Проаналізовано витoki проблем державного регулювання економіки та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: державне регулювання, економіка, політика, суспільне відтворення, підвищення ефективності.

Степаненко С.В. К вопросу о повышении эффективности государственного регулирования процессов экономического развития в сфере общественного воспроизводства

Рассматриваются вопросы повышения эффективности процессов экономического развития в сфере общественного воспроизводства. Проанализированы истоки проблем государственного регулирования экономики и пути их решения.

Ключевые слова: государственное регулирование, экономика, политика, общественное воспроизводство, повышение эффективности.

Stepanenko S.V. General delivery about the increase of efficiency of government control of processes of economic development in the sphere of public recreation

The questions of increase of efficiency of processes of economic development are examined in the sphere of public recreation. The sources of problems of government control of economy and ways of their decision are analysed.

Key words: government control, economy, politics, public recreation, increase of efficiency.

Постановка проблеми. Найважливішою передумовою ефективного здійснення економічної політики держави є наявність механізму державного регулювання економіки. Механізм державного регулювання економіки – це сукупність різноманітних важелів, інструментів, за допомогою яких держава веде економічну діяльність. Інструментарій державного регулювання різноманітний. Найважливішими є економічні та адміністративні методи, галузеві та регіональні інтереси.

Зміни в суспільно-політичному житті держави призвели до докорінної перебудови економічних відносин. Як найважливіший елемент відтворювальної структури економіки економічна політика організує перерозподіл ресурсів суспільства, визначає основні напрями державного регулювання економіки.

Таким чином, питання полягає не в тому, потрібно чи не потрібно державі регулювати економічні процеси, а в тому, за допомогою яких важелів впливу держава може ефективно регулювати економіку для підвищення показників її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною та методологічною основою статті є розробки вітчизняних та зарубіжних учених у галузі державного регулювання процесів економічного розвитку у сфері суспільного відтворення. Вихідними положеннями для статті слугували праці таких учених, як: А.Гальчинський, П.Єщенко, Ю.Палкін [5].

Вагоме значення для дослідження мали наукові публікації, присвячені цій важливій економічній категорії та концептуальним підходам до методології її

визначення такими вченими, як: В.Базилевич, Л.Баластрик [1], Г.Башнянин [2], О.Білоконенко [3], В.Братишко, В.Вакулєнко, О.Ігнатєнко [4], Г.Волинський, В.Геєць [6], А.Гош, А.Гриценко, М.Гурєвичєв, М.Долишній, С.Єрохін [7], М.Козоріз, І.Лукинов, І.Михасюк, С.Мочєрний, Б.Панасюк, Б.Пасхавер, А.Покритан, С.Ривєрчук, І.Сорока, М.Хохлов, М.Чумачєнко, А.Чухно та ін.

Разом з тим все ще потребують вирішення питання підвищення ефективності державного регулювання процесів економічного розвитку у сфері суспільного відтворення.

Метою статті є комплексне дослідження наукових поглядів та вибір концепцій підвищення ефективності державного регулювання процесів економічного розвитку у сфері суспільного відтворення.

Виклад основного матеріалу. Політика – “мистецтво управління” (державою і суспільством) – цілеспрямована діяльність у галузі взаємовідносин між різними суспільними групами, державами й народами, пов’язана із боротьбою за здобуття або утримання державної влади, як знаряддя регулювання і формування цих стосунків. У вужчому розумінні політика – певна частина, програма або напрям такої діяльності, сукупність засобів (інструментів) та методів (технік) для реалізації певних інтересів задля досягнення визначених (суб’єктом політичного процесу) цілей у певному соціальному середовищі. Політикою також називають процес прийняття рішень, а також поведінку в суспільно-державних установах. У демократичних суспільствах політику можна спостерігати у взаємодії між певними групами людей у корпоративних, академічних, релігійних інституціях.

Економіка – теорія управління господарством, суспільними господарськими системами різних розмірів (від домогосподарства до загальнолюдського глобального господарства планети Земля), різних видів (натуральне і грошове) і різних епох; суспільна наука, що вивчає ефективне використання обмежених ресурсів, розглядає питання організації та управління виробництва, розподілу, обміну, збуту й споживання товарів та послуг.

Найчастіше економіку поділяють на мікроекономіку (мала економіка), яка ставить за мету дослідити поведінку фірм, окремих людей, сім’ї, та макроекономіку (велика економіка), яка вивчає країни, великі інтернаціональні об’єднання та світ у цілому. Економічні теорії часто перевіряються емпірично, здебільшого за допомогою економетрики, яка адаптує методи статистики до економічних даних. Розглянемо поняття мікро- і макроекономіки.

Мікроекономіка вивчає взаємодію окремих економічних суб’єктів та досліджує механізм функціонування конкретних ринків. Мікроекономіка розкриває основні закономірності функціонування ринкової економіки на рівні товаровиробника та споживача і показує механізм прийняття рішень суб’єктами господарювання, які прагнуть досягти максимального задоволення потреб в умовах використання обмежених ресурсів.

Макроекономіка – наука, що вивчає закономірності функціонування національної економіки, тобто функціонування економіки країни в цілому (або її частини, галузі), такі загальні процеси і явища, як інфляція, безробіття, бюджетний дефіцит, економічне зростання, державне регулювання тощо. Макроекономіка оперує такими поняттями, як ВВП, ВНП, сукупний попит, сукупна пропозиція, платіжний баланс, грошові ринки товарів і праці, використовуючи агреговані показники. Виходячи з цього економічна політика – це система економічних заходів, здійснюваних державою у сфері суспільного відтворення.

Деякі з найточніших, на думку автора, визначень економічної політики систематизовано в табл. 1.

Таблиця 1

Визначення сутності і змісту поняття “економічна політика”

Автор	Визначення
Джон Кейнс	Економічна політика, яка виражає загальну волю, – це державне регулювання, яке впливає на такі незалежні змінні, як схильність до споживання, гранична ефективність капіталу і норма відсотка, а за їх посередництвом – на зайнятість і національний дохід
Мілтон Фрідмен	Позитивні економічні знання як фундамент, на якому будується політична діяльність. Політика швидше за все належить до мистецтва, ніж до науки, особливо в частині прийняття рішень
Вальтер Ойкен	Економічна політика – це сукупність державних заходів впливу на економічні процеси. Вирішальне завдання економічної політики полягає у створенні умов, які не призводять до виникнення небезпечних, фатальних тенденцій
Ентоні Аткинсон і Джозеф Стігліц	Економічна політика з економічною діяльністю уряду і його взаємозв’язків із соціальними об’єктами. Економічна політика – це прийняття рішень з приводу державних витрат, визначення логіки і критеріїв урядових дій
Словник Г.Макміллана (Лондонської економічної школи)	Економічна політика – це поведінка держави щодо економіки. Як домінантна мета виступає оптимум добробуту, виражений у кількісних макропоказниках, досяжний у певних конкретних умовах
Джеффри Сакс	Економічна політика полягає у підготовці урядових рішень і діяч, спрямованих на мінімізацію соціальних втрат. Економічна політика є галуззю економічної теорії

Фактори, які справляють вплив на проведення економічної політики, зображено на рис. 1.

Рис. 1. Вплив факторів на економічну політику

На думку багатьох учених, соціально орієнтована економіка – це модель сучасного суспільства, що організоване на принципах соціальної справедливості, рівності, законності, соціальної захищеності, яка забезпечує своїм громадянам соціально-економічні гарантії, зайнятість і високий рівень життя. Соціальна економіка являє собою сукупність соціально-економічних стосунків між людьми, які виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг у світі обмежених ресурсів. Вона створює певну економічну систему, яка свідомо орієнтована на розвиток особистості, економічне зростання та соціальний прогрес, підвищення добробуту та рівня життя в країні.

Інші науковці під соціальною економікою розуміють вільний розвиток конкуруючого індивіда, який адекватно сприймає цінності сучасності, що відображені соціальною відповідальністю і державною соціальною підтримкою. Розвиток соціальної економіки передбачає вирішення таких основних проблем, як забезпечення соціальної безпеки та соціальної захищеності. Соціальна безпека характеризується наявністю чи відсутністю джерел існування людини на гідному рівні, рівнем соціального напруження або кризи в суспільстві, екологічним станом тощо. До соціальної захищеності відносять можливості втілення в життя конституційних гарантій, відповідно до яких людина має право на зайнятість згідно з отриманою професією, оплату праці не нижче від прожиткового мінімуму, здобуття освіти, на медичну допомогу, гідне житло тощо.

На думку Г.Е.Слезінгера, соціально орієнтована ринкова економіка – це система господарювання, що забезпечує досягнення соціально орієнтованого економічного зростання при одночасно економічно орієнтованому соціальному розвитку [8].

Дещо іншого погляду дотримується А.М.Нестеренко, який розмежовує економіку, яка за визначенням, соціальна, оскільки її функціонування спрямоване на задоволення потреб всього суспільства, розглядаючи соціальне як синонім суспільного, а також соціально орієнтовану ринкову економіку, яка характеризується сукупністю соціально-економічних інститутів, що орієнтують економічну систему на соціальну справедливість, захищеність, високий рівень життя тощо [12].

Загальну думку у наведених вище визначеннях можна систематизувати в такий спосіб: економічна політика, або державне регулювання економіки, покликана виражати сукупну волю суспільства, вона знаходить конкретне втілення в рішеннях і діях уряду, може коригувати економічні процеси.

Економічні функції держави – це конкретні напрями здійснення економічної діяльності (політики) держави. Ці функції потрібно розглядати подвійно: по-перше, держава є суб'єктом власності і підприємництва та регулює державний сектор національної економіки; по-друге, держава регулює недержавний сектор економіки, використовуючи чітко виділені для цього механізми і національну економіку в цілому.

Головні економічні функції держави та основні аспекти економіки зображено на рис. 2 і 3.

Теорія державного регулювання економіки бере свій початок ще в період середньовіччя, коли для заохочення тих чи інших виробництв або ремесел надавались пільги в оподаткуванні.

Рис. 2. Головні економічні функції держави

Рис. 3. Основні аспекти економіки

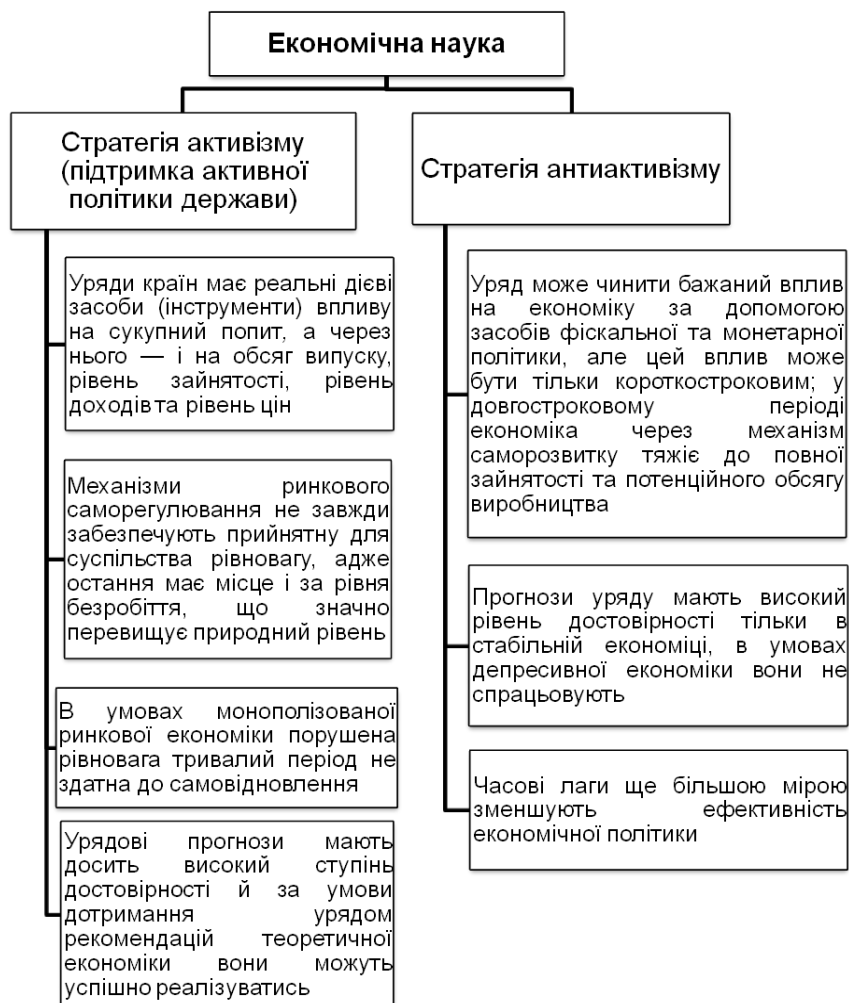
Теоретичні засади державного регулювання ринкового господарства були закладені відомим англійським економістом Дж.М.Кейнсом. Центральне місце в теорії кейнсіанства займає ідея щодо того, що ринкова система саморегулювання

неспроможна забезпечити стабільність економічного зростання та вирішення цілої низки соціальних проблем. Для встановлення стійкої рівноваги між сукупним попитом та сукупною товарною пропозицією необхідне державне регулювання на макроекономічному рівні. За допомогою бюджетних та грошово-кредитних важелів держава повинна впливати на сукупний попит (споживання, інвестиції, державні витрати). Суть впливу на сукупний попит полягає в тому, щоб обмежувати зростання попиту в разі піднесення економіки і в такий спосіб стримувати зростання цін і навпаки, сприяти його зростанню на стадії економічного спаду [3].

Цілі економічної політики:

- досягнення певного обсягу національного виробництва;
- зниження рівня інфляції господарства;
- забезпечення повної зайнятості;
- зниження відсотка дефіциту державного бюджету;
- темп економічного зростання.

Щодо визначення місця і ролі держави в економічному житті для досягнення зазначених цілей в економічній науці існують різні підходи: стратегія активізму – підтримка активної ролі держави і стратегія антиактивізму (рис. 4).

Рис. 4. Підходи в економічній науці щодо визначення місця і ролі держави в економічному житті

Прихильники активної економічної політики (кейнсіанського напрямку) вважають, що внаслідок збурень в економіці відбуваються коливання обсягу виробництва та зайнятості, яких за допомогою відповідних заходів монетарної і фіскальної політики можна не допустити.

Прихильники пасивної економічної політики (класичного напрямку) доводять, що намагання стабілізувати економіку за допомогою монетарної і фіскальної політики можуть ще більше її дестабілізувати, оскільки заходи цієї політики діють з тривалими, причому неоднаковими часовими лагами. Крім того, вони вважають, що рівень сучасного знання про економіку для розроблення успішної стабілізаційної політики недостатній, а неефективна економічна політика часто є причиною економічних коливань.

Економічна політика за об'єктом впливу може бути фіскальною, монетарною, зовнішньоекономічною, структурною, ціною, антициклічною.

Сутність державної антициклічної політики, або регулювання господарської кон'юнктури, полягає в тому, щоб під час спадів та депресії стимулювати попит на товари і послуги, капіталовкладення й зайнятість. Для цього приватному капіталу надають додаткові фінансові пільги, збільшують державні інвестиції.

Після Другої світової війни концепція управління ефективним попитом стала основою політики регулювання ринкової економіки в усіх економічно розвинених країнах світу. За змістом антициклічне регулювання має переважно короткотерміновий характер. Воно спрямоване на зменшення глибини циклічних спадів у розвитку економіки та пом'якшення їх негативних соціальних наслідків, стабілізацію ринкової кон'юнктури і темпів економічного зростання. Довгострокове регулювання господарства ставить за мету забезпечити його соціально-економічний розвиток у більш віддаленій перспективі, тобто орієнтується на досягнення стратегічних цілей стабільного економічного зростання. Центральне місце у системі довгострокового регулювання займає вплив держави на обсяг і структуру інвестицій, рівень заощаджень та ін. [10].

Державне регулювання економіки створює додаткові стимули та можливості в різний час усім інвесторам або окремим групам за галузями та територіями, органи господарювання впливають на економічний цикл, структуру виробництва та зайнятість населення (структурна політика).

Динаміка та структура цін відображає стан економіки. Водночас самі ціни значно впливають на структуру господарства, умови капіталовкладень, стійкість національної валюти, соціальну стабільність (цінова політика).

У всіх країнах з ринковим господарством держава постійно здійснює оперативне та стратегічне регулювання платіжного балансу шляхом впливу на експорт та імпорт, рух капіталу, підвищення та зниження курсів національних валют, торговельно-договірну політику і участь у міжнародній економічній інтеграції (зовнішньоекономічна політика).

Базовою теорією макроекономічної політики вважають теорію голландського економіста, лауреата Нобелівської премії з економіки (1969 р.) Яна Тінбергена. Він визначав такі елементи економічної політики: цілі, спрямовані на максимізацію суспільного добробуту; цільові показники, яких прагнуть досягти в процесі реалізації політики; засоби (інструменти) досягнення цілей; модель економіки, яка дасть змогу обрати оптимальний масштаб вжиття політичних заходів, спрямованих на досягнення поставлених цілей визначеними інструментами (засобами). Ян Тінберген для аналізу

макроекономічної політики використовує лінійну модель. У найпростішому вигляді вона має всього два інструменти: фіскальну і монетарну політики.

Водночас проведення ефективної економічної політики ускладнюється низкою чинників як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру (рис. 5).

Рис. 5. Проблеми, які можуть вплинути на ефективність проведення своєчасної політики щодо стабілізації економіки

Крім того, проведення ефективної своєчасної економічної політики ускладнюється наявністю внутрішніх і зовнішніх лагів у процесі ухвалення та прийняття управлінських рішень.

Внутрішній лаг – це проміжок часу від моменту виникнення збурення в економіці до моменту ухвалення відповідних заходів економічної політики. Цей лаг виникає внаслідок того, що державним діячам потрібен певний час, аби усвідомити, що відбулося збурення, і вжити відповідних заходів.

Зовнішній лаг – це проміжок часу від моменту ухвалення заходів економічної політики до моменту, коли вони почнуть діяти. Він виникає внаслідок того, що ухвалені заходи економічної політики не можуть миттєво змінити рівень видатків, доходів і зайнятості.

Автоматичні стабілізатори – це заходи економічної політики, що стимулюють або стримують економічне зростання без спеціальних коригувань політичного курсу.

Розробка і проведення стабілізаційної політики ускладнюються також оцінкою та прогнозуванням поведінки економічних суб'єктів, яка формується під впливом економічних очікувань. З одного боку, від очікувань індивідів залежатимуть зміна їхньої поведінки, прийняття рішень стосовно споживання, заощаджень, інвестування і, нарешті, результати економічного регулювання, з другого, самі очікування визначаються заходами економічної політики.

Послідовники доктрини Дж.М.Кейнса (С.Вайнтрауб, Е.Домар, Е.Хансен, Р.Харрод, Д.Хікс та ін.) відстоювали необхідність розробки довгострокової стратегії регулювання ринкової економіки на основі державного планування. Вони наголошували на тому, що значні структурні зрушення в економіці розвинутих країн світу та розв'язання цілої низки глобальних проблем людства можливе, на їхню

думку, не на основі ринкового механізму регулювання, а тільки за допомогою методів державного програмування. Крім того, у практиці державного регулювання економіки широко використовується довго-, середньо- і короткотермінове планування, складання цільових комплексних програм та прогнозування на національному рівні.

З 30-х і до середини 70-х рр. XX ст. державне регулювання економіки в країнах з розвиненими ринковими відносинами базувалось на теоретичних постулатах кейнсіанства. Однак у соціально-економічному розвитку цих країн у 70-х рр. минулого століття відбулися кардинальні зміни. Це призвело до того, що на основі кейнсіанської концепції державного регулювання розвитку економіки вже не вдавалося вирішити основні питання економічного зростання, і процес суспільного відтворення в цих країнах набув стагфляційної форми. Все це потребувало суттєвої переорієнтації економічної політики, переоцінки ролі сучасної держави в регулюванні ринкової економіки. Тому в практиці здійснення останнього було взято курс в бік неоконсервативних засад державного регулювання економіки [1].

Економічний неоконсерватизм являє собою комплекс економічних теорій, орієнтованих на обмеження регульовального впливу держави на функціонування і розвиток економіки та розширення сфери дії ринкових мотивацій, стимулів і регуляторів. Теоретичну основу неоконсерватизму становлять неокласичні та неоліберальні економічні концепції. До їх складу входять монетаризм (М.Фрідмен, К.Бруннер, Д.Лейдлер), теорія пропозиції (А.Лаффер, Дж.Гілдер, І.Крістол), теорія регулювання (Дж.Стіглер, С.Пельцман, Г.Демзац), теорія державного вибору (Дж.Бю-Кенен) [3].

Неоконсерватори помітили нові глобальні тенденції в розвитку великомасштабного виробництва на сучасному етапі розгортання НТР, інтернаціоналізації господарського життя, які потребують забезпечення максимально можливої ініціативи, що зумовлено особливостями інноваційних процесів. Пошуки та впровадження інновацій у виробництво і споживання завжди пов'язані з невизначеністю, ризиком, відсутністю абсолютної гарантії успіху, непродуктивними витратами. За таких умов необхідна децентралізація творчої ініціативи, приведення в дію ринкового механізму її оцінки. За інших однакових обставин це підвищує ймовірну надійність інноваційного процесу. Тому необхідне оптимальне співвідношення централізованих і децентралізованих рішень, яке має забезпечити максимально можливу швидкість оновлення економічної системи.

Концепція монетаризму і теорії “економіки пропозиції” були покладені в основу неоконсервативної економічної політики, яку проводили Р.Рейган і М.Тетчер у 80-х рр. XX ст. Однак неоконсервативна модель державного регулювання економіки, яка була розрахована на досконалу конкуренцію, виявилась неспроможною вирішити складні соціально-економічні завдання ринку. Тому в чистому вигляді вона сьогодні ніде не використовується.

Теорія раціональних очікувань дістала поширення із середини 70-х рр., коли в економіці виникли високі рівні інфляції і безробіття, стагфляція. Ця теорія виходить з того, що всі ринки є рівноважними і ціни швидко пристосовуються до нових ситуацій, зарплата і ціни можуть як підвищуватись, так і знижуватись. Ринкові суб'єкти поведуться раціонально, в очікуванні зростання цін підвищується сукупний попит, стимулюючи нове зростання цін. Таким чином, ефективність стабілізаційної політики держави зводиться до нуля [9].

Концепція “промислової політики” зародилася і пройшла практичну апробацію в Японії. Під нею розуміють політику держави щодо всього підприємницького сектору. Головна мета промислової політики – модифікація галузей, структури національного господарства при поєднанні зусиль держави і приватного капіталу. Ця політика відводить провідну роль державі в розподілі капіталу по галузях. Ідеї промислової політики були впроваджені в низці країн Західної Європи.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, аналіз вищезазначених теорій засвідчує, що не існує єдино правильного і передового вчення. Кожне вчення вносить свою частку в побудову економічної теорії, і лише спільними зусиллями вони можуть наблизитися до істини.

Отже, для того щоб підвищити ефективність державного регулювання процесів економічного розвитку у сфері суспільного відтворення, потрібно використовувати всі концепції, які вчені розробляли протягом тривалого часу, і обрати саме ту, яка відповідає сучасному стану економіки в державі. Також важливим є збалансування різних концепцій регулювання економіки, оскільки правильне їх поєднання повинно привести до економічного зростання держави, а це є важливою умовою розвитку багатьох країн.

Існують різні концепції розвитку сучасного суспільства, які описують окремі аспекти соціальних процесів, пропонують інструменти наукового пошуку. Як бачимо, сьогодні акцентується увага на ролі технічного і наукового прогресу в суспільному розвитку. Постіндустріальне суспільство формує нову спрямованість регулюючої діяльності державних органів. Основні напрями трансформації державного управління в постіндустріальному суспільстві пов’язані зі зростанням ролі людського капіталу. Людський капітал – це сформований або розвинений у результаті інвестицій і накопичений людьми (людиною) певний запас здоров’я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері суспільного виробництва, сприяє підвищенню продуктивності праці й завдяки цьому впливає на зростання доходів його власника.

Щодо перспектив подальших розвідок, то треба зазначити, що: в умовах трансформаційних змін у суспільстві з надзвичайною гостротою постають питання про подальший вибір концепцій підвищення ефективності регулювання процесів економічного розвитку у сфері суспільного відтворення, що має стати предметом подальших досліджень у зазначеному напрямі.

Список використаних джерел

1. *Базилевич В. Д.* Макроекономіка : навч. посіб. / В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик. – К. : Атіка, 2002. – 365 с.
2. *Башнянин Г. І.* Політична економія / Г. І. Башнянин. – К. : Ніка-Центр Ельга, 2008. – 320 с.
3. *Білоконенко О. В.* Історія економічних вчень : конспект лекцій / О. В. Білоконенко. – К. : Європ. ун-т, 2001. – С. 75–80.
4. *Вакуленко В. М.* Державне регулювання розвитку соціальної інфраструктури України / В. М. Вакуленко, О. С. Ігнатенко. – К. : НАДУ, 2009. – 112 с.
5. *Гальчинський А. С.* Основи економічної теорії / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. – К. : Вища шк., 2008. – 180 с.
6. *Гесць В. М.* Перехідна економіка : підручник / В. М. Гесць. – К. : Вища шк., 2003. – 591 с.
7. *Єрохін С. А.* Структурна трансформація національної економіки. (теоретико-методичний аспект) : наук. монографія / С. А. Єрохін. – К. : Світ Знань, 2002.
8. *Слезингер Г. Э.* Социальная экономика : учебник / Г. Э. Слезингер. – М. : Дело и сервис, 2001. – 368 с.
9. *Стельмащук А. М.* Державне регулювання економіки : навч. посіб. / А. М. Стельмащук. – Тернопіль : ТАНГ, 2000. – 315 с.

10. *Стеченко Д. М.* Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Д. М. Стеченко. – К. : МАУП, 2008. – 176 с.
11. *Панасюк Б. Я.* Прогнозування та регулювання розвитку економіки / Б. Я. Панасюк. – К. : Вища шк., 2008. – 246 с.
12. *Нестеренко А.* Экономический рост на основе институциональных изменений / А. Нестеренко // *Вопр. економіки.* – 1996. – № 7. – С. 7–14.
13. *Федорченко В. Г.* Політична економія : навч. посіб. / В. Г. Федорченко. – К. : Атіка, 2008. – 210 с.